

Editörlüğünü yaptığım *Sözde Masum Milliyetçilik* (Kitap Yayınevi, 2010) kitabından. Burada yalnız Önsöz ve H. Millas'ın yazısı bulunmaktadır.

SÖZDE MASUM MİLLİYETÇİLİK

ÖNSÖZ

Atina'nın havalimanından kente doğru yol alırsanız birçok reklam afişi arasında kimseyi şaşırtmayan 'Dünyanın en güzel misafirperverliği sunan Yunanistan'a hoş geldiniz' tabelasına da rastlırsınız. Turizmi teşvik eden masum bir reklam değil mi? Oysa bu tür 'masum' ilanlar, ifadeler, nutuklar, resimler, şiirler, heykeller, karikatürler, müzeler, vb., etrafımızı sarıp sarmalayıp günlük yaşamımızın parçası olunca, 'biz' de, millet olarak, hiç fark etmeden mesajın içeriğine uyum sağlıyoruz, bu çevrenin bir parçası oluyoruz. Bilinçaltımızda 'en' olduğumuz inancı bir güzel yerleşir: en misafirperver, en hoşgörülü, en kahraman, en akıllı, en eski, vb. Tabi en önyargısız ve en alçakgönüllü de!

Örnek Yunanistan'dan; ama bu özellik bütün ülkelere ve milletlere özgü bir durumdur. Milletler ve milli devletler döneminde yaşıyoruz. Her yanda milletler görüyor ve her an bir millilik algılıyoruz Her insanı bir milletin üyesi sayıyoruz; insanlığı da milletlerden oluşan bir bütün. Ve böyle bir ortamın içinde doğup içinde eğitilip yine içinde öldüğümüz için bize aşılannmış olan bu çevre bize çok doğal geliyor. Başka dünyaları hayal edemediğimiz için, en azından kimliğimiz açısından, eleştirilecek bir şey de görmüyoruz.

Başka dönemlerde, örneğin Ortaçağda Avrupa'daki insanların referansları millilik değildi, dindi. Algılamaları dinlerinin kriterleriyle belirlenmişti. Toplum, çevresini kilisenin etrafında oluştururdu. Liderler meşruiyeti ilahi göndermelerden alırlardı. Sıkışan dua ederdi, papaza koşardı. En çok okunan metinler tabi ki kutsal kitaplardı. İnsan davranışları azizlerin yaptıklarıyla, söylemiş olduklarıyla kıyaslanıp beğenilir veya kötülenirdi. Kullanılan dil de, terimler ve benzetmeleriyle din pederlerin ve ruhban sınıfının söylemiş olduklarına göre biçimlenirdi. Savaşlara haçları kuşanarak giderlerdi. O dönemde milli bayrak diye bir şey yoktu. Düşmanı da belirlemek için (ötekileştirmek için) din kullanılırdı: inançsız (örneğin 'infidel') derlerdi. Müslüman dünya da kâfir veya gâvur derdi. İlelebet yaşayacak olan da 'milletimiz' değildi, cennet veya cehenneme varacak olan müminlerdi.

Şimdi millici olduk. Bayraklar artık milli. Azizler değil milli kahramanlar öne çıktı. Dilimiz, örneğin, 'arı Türkçe' oldu. Liderler ne yaparsa, peygamberler adına değil, millet adına yapıyor. Örnek insanlar, hemen hemen tapılanlar, 'martirler' ve 'şehitler' değil milli mücadelelerde zafer ve başarılar elde eden kahramanlardır. Bizi Ötekilere karşı başarı ile temsil edenlerdir: futbolcular, şarkıcılar, bilim adamları, siyasilere, askerler. En çok okunan kitaplar milli tarihi anlatan ve bütün yurttaşlara (bütün çocuklara) Milli Eğitim Bakanlığı'na bedava dağıtılan okul kitaplarıdır. 'Ne mutlu Türküm diyene' gibi bir yazı en doğal yazıdır, çünkü Türk olmanın (ve Öteki olmamanın) mutluluk olduğuna hemen hemen kimsenin pek kuşkusu yoktur. Öyle bir

dönemde yaşıyoruz ki, ‘nesin?’ diye sorduklarında bir millet adıyla cevap vermek çok doğal sayılıyor.¹

*

Ama millilik ve milliyetçilik derken hepimiz aynı şeyi mi anlıyoruz? Kimimiz ‘milliyetçilik’ derken vatani, memleketi, halkı(mızı) sevmeği veya anayasada da ifade edilen ve olumlu anlamda kullanılan ‘Atatürk milliyetçiliğini’ anlıyor; kimimiz ise ırkçılığı, ayrımcılığı ve saldırganlığı. Batı’nın akademik dünyasında ‘nationalism’ genellikle bu ikinci olumsuz anlamıyla anılır. Bu kitapta milliyetçilik derken dile getirilmek istenen şudur: İnsanlar tarih içinde toplu olarak ve genellikle bir devlet çatısı altında yaşamışlardır. Ama bu devletler zaman içinde farklılıklar sergilemişlerdir. Örneğin, kent devletleri, beylikler, imparatorluklar ve nihayet son bir iki yüzyılda ulus-devlet denen devletler oluşturulmuştur. Bu devletlere paralel olarak insanlar farklı ideolojiler (dünya görüşleri) ve siyasi kimlikler de edinmişlerdir. Tarih içinde var olmuş bu çeşitli devletlerin halklarını da soylar, kabileler, etnik ve dini cemaatler oluşturmuştu. Ortaçağda egemen olan din ağırlıklı dünya görüşü ve krallıklarla imparatorluklar bu gelişmelerin yalnız bir örneğidir. Milli devletler ve milli algılama (milli kimlik) ise bu gelişmeler zincirinde bir halkadır, şimdilik son halkadır. Yani millilik dünyamızda hem devlet türü hem de toplumsal kimlik olarak yenidir. Akademik anlamıyla ‘millet’ denen örgütlenme biçimi ve kimlik yeni bir olgudur.

Hemen başından bir iki noktaya dikkati çekmek gerekmektedir. Milli devletleri oluşturan milleti bir arada tutan insanların inançlarıdır; ‘hayal ettikleri’ milli cemaatleridir. Bu hayal edişe millik kimlik diyebiliriz. Bu kimliği taşımayanlar milli devletin vatandaşı olabilirler ama ‘milletin parçası’ sayılmaması gerekir. Milli devletlerin üyeleri – ki bunlara ‘milli kimlik sahibi’ veya ‘milliyetçi ideolojiye inananlar’ veya kısaca ‘milliyetçiler’ de diyebiliriz – kimliklerini oluştururken bazı inançlara sarılırlar. Yani kendileri, devletleri, tarihleri ve hatta gelecekleri konusunda inandıkları ‘milli gerçekleri’ vardır. Bu ortak paydaya asgari milli müşterek (konsensüs) denebilir. Tabi her milli grubun (milletin) inancı farklı olabiliyor, yani birinin kara dediğine öteki ak diyebiliyor. Örneğin Türkler ile Yunanlıların geçmişi ve bugünü nasıl farklı yorumladıklarını kolaylıkla izleyebiliriz.

Ama daha dikkatle baktığımızda millici grupların benzer özellikler sergilediklerini de görebiliriz. Örneğin, ‘biz’ dedikleri kendi gruplarına olumlu özellikler yakıştırırlar. Kendi milletine olumlu sıfatlar (hoşgörülü, misafirperver, cesur, dürüst gibi) yakıştırmayan millet yoktur. Belki bir milletin üyesi olmanın en belirgin ‘kazancı’ da bu yakıştırmalardan edindiği tatmindir: insanlar kendilerini üstün bir grubunun üyesi olarak görmekte ve dolayısıyla kendilerini de değerli varlık saymaktadırlar. Doğal olarak bu üstünlük, aynı derecede üstün sayılmayan birilerine göredir. ‘Öteki’ kavramı bu anlamdadır: bize benzemeyen, bizden olamayan veya hasmımız, düşmanımız. ‘Biz’ kavramı var olduğunda ‘öteki’nin de var olması kaçınılmazdır. Tersinden de söylendiğinde, ‘biz’ kavramını oluşturmak ve pekiştirmek için ‘öteki’ni de bulmak, yoksa da yaratmak gerekmektedir.

Milliyetçiliğin ikinci özelliği, bu milliliği konjonktürel yani yeni ve çağdaş bir olgu, bir ideoloji veya bir toplumsal yapı olarak görmemektir. Milli ideolojinin izleyicileri milliliğe zaman içinde kesintisiz bir süreklilik ve hatta sonsuzluk

¹ Oysa bundan yüz veya iki yüz yıl önce yanıtlar çok farklı olabiliyordu: dini inanç, yerellik, çok uluslu bir imparatorluğun tabiiyeti de yanıt olabilirdi. Bugün bile birileri aile içindeki durumlarını (babayım), mesleklerini (doktorum), siyasi tercihini (sağcıyım, sosyalistim) diyebilir. Ama pek demiyorlar! Günümüzde ‘Nesin?’ sorusu yalnız milli kimliği sorgulamaktadır.

yakıştırır. Milli ideolojiye göre milletler tarih içinde hep var olmuşlardır. Milletın son bulacağını ve geleceğinin sonsuza uzanmayacağını söylemek onlarca büyük saygısızlık hatta küfür gibi algılanır. Millet konusunda ‘sondan’ söz eden bir söylem tabudur. Milli inanca göre milletlerin başı olmadığı gibi sonu da yoktur. Milli ideolojiye göre ‘bizim’ millet çok eskidir. Her millet elden geldiğince eski bir tarih yaratmaya çalışır. Millet bilincinin eski dönemlerde var olmaması milliyetçilerde kuramsal sorun yaratmaz. Milli anlayışa göre ‘aydınlar’, bilinçsiz kitleye ne olduklarını anlattıklarında onlar da ‘ulusal bilinç’ edinirler. Bu ulusal bilincin ve ulus devletlerinin bütün dünyada neden yalnız son bir iki yüzyılda ortaya çıktığını sorgulamak milliliği savunanların aklına gelmez. Onlara göre milletler hep vardı ve hep var olacaktır. Bireysel ölümsüzlük ölümsüz milletın aracılığıyla sağlanır gibidir. Bazı araştırmacılar milliliğe ‘etnolatri’ derler; yani dinmiş gibi etnisiteye tapma ve bağlanma.

Milletlere atfedilen bu ‘süreklilik’ anlayışı milliliğın ırkçı yanındır. Milletın zaman içinde sürekliliğini sağlayan kendine özgü bir veya birkaç özelliğinin var olduğu kabul edildiğinde, öteki milletlerin de kendilerine özgü ve zamanla değişmeyen özelliklere sahip olduğunu kabul etmek çok doğaldır. Böylece milletlerin ‘tarih içinde değişmeyen karakterleri’ anlayışı milli toplumlarda egemen olur. Ancak her milletın özgün varlığını meşrulaştıran milli özellikler eşit paylaşılır. Her millet olumlu yanları kendine saklar, olumsuzlukları ötekine yakıştırır. Milli anlayış insanın evrenselliğine, eşitliğine, ortak kökenine ve ortak geleceğine vurgu yapmaz. Milliyetçi anlayış farklılığı vurgular. Bu farklılık kimi zaman ‘Darwinist’ bir anlayışla savaşıdır, kimi zaman barışçıl. Ama her halükarda, az veya çok ‘öteki’ne karşı güvensizdir, kendi milleti dışındaki milletlere en azından yabancı veya hasım olarak görür.

*

Çağdaş akademik millet anlayışı ile milli ideolojiye inanmış kimselerin algılamaları arasındaki farkı özetlemeye çalıştım. Bu farklı algılamalar yanlış anlamalara ve kırgınlıklara neden olmaktadır. Akademik millet anlayışına göre millet gerçeği diye bir şey vardır ama bu yüzyıllar içinde değişmeyen bir ‘öz’ ile ilgili değildir, konjonktür ile ilgilidir. Belli şartlar altında son yüzyıllarda ortaya çıkmıştır ve bir sonu da olacaktır. Milliyetçiler bu anlayışı kimliklerine yönelik bir saldırı, saygısızlık, hatta hakaret saymaktadır. İnançlara meydan okuyan yeni görüşlerin (paradigmaların) tarih içinde bu tür tepkilere neden olduğu hep görülmüştür. Bu durumun çaresi de pek yoktur. En azından bu kitapta kimseye saygısızlık etmek niyetinin olmadığını okuyuculara duyurulur.

Burada okuyacağınız yazıların temel amacı milliyetçiliği açıklamak değildir. Bu konuda piyasada pek çok değerli kitap vardır. Çağdaş anlamıyla ‘millet’ ve ‘milliyetçilik’ gerçeğini araştırmak isteyenler bu araştırmalara başvurabilirler. (Bu kitapta yer alan yazıların kaynakçalarında değerli çalışmalardan söz edilmektedir.) Elinizdeki çalışma milliyetçiliğın pek fark edilmeyen bir yanına ışık tutmak için hazırlanmıştır. Milli devletler ve milliyetçilik dönemini yaşayan toplumlar kendilerinin içinde buldukları durumu pek fark etmezler. Millilik çevremizde öylesine yaygındır ki milliliğın her belirtisi artık doğal sayılmaktadır. ‘Her yerde’ olduğundan göze çarpmamaktadır. Ortaçağda Papa’nın otoritesinin sorgulanmadığı gibi bir durumdur bu. Doğal sayılan ve alternatifi olmayan durumlar itirazsız, sorgulanmadan, hatta bu konularda pek kafa yormadan kabul görür. Her yere sinmiş olan, günlük yaşamımızın parçasına dönüşen milliyetçiliğe bazı araştırmacılar ‘banal milliyetçilik’ demişlerdir. Kitap başlığında kullanılan ‘sözde masum’ terimi de aynı

anlamı taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı masum ve sıradan sayılan bazı uygulamaların milliyetçiliğin tam kendisi olduklarını göstermektir. Belki daha önemlisi bu ‘masum’ uygulamalar bilinçaltımıza seslenerek milliliği yeniden üretmektedir. Bizler de farkına bile olmadan, istesek de istemesek de bir ideolojinin bilinçsiz taraftarları - belki kurbanları demek daha doğrudur – olmaktadır. Bu çalışmadaki yazılar bu ‘bilinçsizliğe’ karşı bir çalışmadır.

Yazarların kimi Türk kimi Yunanlı. Ancak yazılarını bu kimliklerinin etkisinde yazdıkları ileriye sürülemez. Eleştirel yaklaşım egemendir. Kimileri yalnız bir ülkeyi ele almakta kimileri her iki ülkeden örnekler sunmaktadır. Ama bu çalışma ne karşılaştırmalı olarak yalnız iki ülkeyi incelemeyi amaçlamıştır ne de Türkiye ve Yunanistan’la sınırlı kalmaya. Sunduğu örnekler birçok milli devlette rastlanabilecek yaklaşımlardır. Amaç ‘Yunan’ ve/veya ‘Türk’ olana vurgu yapmaktan çok ‘banal milliyetçilik’ denen olayın örneklerini sunmaktır. Bu tür anlayışlar ve pratikler kuşkusuz yalnız bu iki ülkeye özgü değildir.

*

Tuğçe Saklıca Rigatos’un *Çizginin gücü: 6/7 Eylül olayları ve Türk ve Yunan karikatürleri* çalışması hepimizin gülümseyerek seyrettiğimiz sevecen karikatürlerin ne tür bir işlev üstlendiklerini gözler önüne seriyor. En başta milli ifadenin sadık temsilcileri gibi olayları taraflı ele alırlar. Ayrıca ‘öteki’ konusunda zihinlerde kalıcı imajlar bırakan stereotipler yaratırlar. Şakanın berisinde karikatürler milliyetçi algılamayı yaratan ve yaşatan güçlü bir araç gibidir.

Herkül Millas *Çocuk Kitapları: Beyinler erkenden yıkanmalı!* adlı yazısında çocukların küçük yaşta nasıl ‘eğitildiklerini’ ve ‘öteki’ konusunda nasıl önyargılı imajlar edindiklerini gösteriyor. Türklerin ve Yunanlıların karşı taraf konusunda öğrendikleri sözde masum çocuk kitapları aracılığıyla başlamaktadır. Bu kitapları hazırlayanların nasıl milliyetçi stereotipler oluşturduklarının bilincinde olmamaları da ayrıca şaşırtıcıdır.

Şerife Çam *Türkiye’deki Ana-Yayın Kuşağı Dizilerin Rum ve Yunanlıları* başlıklı çalışmada en masum ve iyi niyetli TV dizilerinde bile, ‘öteki’ söz konusu olduğunda stereotiplerin kaçınılmaz olduğunu kanıtıyor. Toplum içinde zamanla ve milli söylemin doğrultusunda oluşmuş olan önyargılar, dizilerin yaratıcıların bilincinde bile olmadan ve milli kimliklerin etkisinde nasıl ortaya çıktığını gösteriyor.

İlias Rubanis *Yunan kimliği ve kamusal alanda resim: banknotlar* adlı çalışmada Yunanistan’da basılan kâğıt paralar üzerindeki resimlerin bir öyküsünü anlatıyor. Bu ‘masum’ resimler meğerse bir yanda milli heyecanların ve hesapların ifadesidir ama öte yanda da milli bir kimliğin oluşmasının aracı. Her gün herkesin her an elinin altında bulundurduğu bu resimler bir milli görüşü ve algılamayı insanların bilinçaltına yerleştirmeyi üstlenmiş gibidir. Sıradan vatandaş bu mekanizmanın karşısında pasif bir alıcı durumunda kalmaktadır. Kontrol altında olan bir kamusal alanda sunulan bu görsel ve başka malzeme (örneğin müzeler) milli diye nitelenen bir kültürü ülke çapında egemen kılmaktadır.

Kerem Öktem *Ulus, zaman ve mekân: Türkiye ve Yunanistan’da toponomik politikalar* adlı çalışmada iki ulus devletin mekânların isimlerini değiştirerek nasıl mekânı da millileştirmeye koyulduğunu anlatmaktadır. ‘Basit’ görünen bir isim değişikliğiyle yapılan, bir millileştirme, asimile etme, unutturup kimlik değiştirme, ‘öteki’nin geçmişteki varlığını yok etme girişimidir. Bütün bunlar ulus-devlet kurma işlemlerinin araçlarıdır ve bu çalışma bu sürecin en çarpıcı örneklerinden sayılabilir. Bu yazıda ayrıca, yeni bir gelişme olarak, bu pratiklere karşı doğan tepkiler ve eski

isimlere yeniden sarılma olayı ele alınmaktadır.

İlias Kanelis *Yunan DNA'sının kimyasal formülü nedir? Yunanistan'da atletizm ve milli-holiganlık* başlığı altında Atina'daki olimpiyat oyunları vesilesiyle halk içinde ortaya çıkan ve aşırılıklara varan 'milli' bazı özellikleri sıralamakta; 'biz üstünüz, bizden iyisi yoktur' anlayışı, 'ötekiler' bizi kısıyor, düşmanımızdır histerisi ve paranoyası ile birleşince nasıl saçmalıklara varılabileceğini yazmaktadır. Masum bir oyun sayılması gereken spor, millilik etkisinde, çirkin biz-ötekiler karşıtlığına dönüşmekte, bütün insanlığa karşı genel bir kuşku yaratmakta, bağnazlığı beslemektedir. Bu beyin yıkamaya devleti temsil edenler de söylemleriyle eşlik etmektedirler.

Tanıl Bora ve Emre Gökalp'in *Futbolda sıradan milliyetçilik - "İşte böyle böyle Türklüğümüz yok oluyor..."* adlı çalışması sözde en asil mücadele türü olan sporu ele alıyor. Futbol dünyasında ırkçılığın, milli hıncın, milliyetçi söylemin, ötekileştirme eğilimlerinin çok yaygın ve köklü olduğunu görüyoruz. Futbol milliyetçiliği yeniden üreten ve besleyen temel kaynaklardanır. Bu çalışma banal milliyetçilikle ilgili kuramsal analizler de içermektedir.

L. Doğan Tılıç *Türk Medyasında Yunanistan: Resmi politikaların izdüşümünde "Öteki"likten "Biz"e* başlıklı yazısında medyanın hepimizin şüphelendiği rolünü gösteriyor. Her gün elimize alıp göz gezdirdiğimiz gazeteler haber ve yorumlarıyla taraflı ve güdümlü bilgilendirme işlevi görmektedir. Konjonktüre göre resmen oluşan politikaların sözcüleri olmanın ötesine gidemediklerini görüyoruz. G. Tılıç gazetelerin milliyetçi önyargıları ve hınçları besleyen kaynaklar olabildiklerini anlatıyor. Komşunun 'Ötekileştirilmesi' medyada yaygındır. Her halükarda basının rolü haber iletmenin çok ötesindedir. Türk ve Yunan basını bu alanlarda birbirinin ayna karşıtıdır.

Hristina Batra *Rebetiko'nun seyri: Cemaatten ulusa* adlı çalışmasında rebetiko olarak bilinen şarkı türünün Yunanistan'da da fark edilmemiş bir yanını açıklıyor. Toplumun belli bir kesiminin, 'rebetlerin' müziğinin, nasıl zamanla ve siyasi gelişmelerin sonucunda millileştiğini ve milli söylemi besleyen ve yeniden üreten bir müziğe dönüştüğünü anlatmaktadır. Millileşme süresinde uzun bir süre ne milli bir 'biz' ne de milli bir 'öteki' oluşturmamış olan gerçekten masum rebetiko şarkıları sonunda milli kervana dâhil edilmişlerdir. Bu şarkılar yalnız yeni eğilimleri dile getirmiyorlar, artık milliliği de besliyorlar.

Manolis Vasilakis *Bir 'Kilisenin' milli söylemi başlıklı* yazısında Yunanistan Kilisesi'nin milliyetçi söylemini eleştirdi. Bu çalışmada dini inançları yüzünden dinin ileri gelenlerine inanan insanların ne tür etkiler ve telkinler altında kalabileceklerini görmekteyiz. Bazı ruhani liderlerin dinle yakından uzaktan hiçbir ilgisi olmayan millilik ve ırkçılık taşıyan konuşmalarının nasıl toplum içinde normal sayıldığını görmek de ayrı bir kaygı kaynağıdır. Vasilakis'in sert eleştirisi (ruhani liderleri çarpıcı sıfatlarla yermektedir) Yunan toplumu içinde bağnazlığa karşı doğan tepkilerin boyutunu da göstermektedir.

Arzu Öztürkmen *"Folklorla Oynamak": Yerellik, Milliyetçilik ve Ötekilerimiz* başlıklı yazısında Türkiye'de halk oyunları geleneğinin nasıl milli-devletin yarattığı kültürel ortamda ve onun kurumları içinde oluştuğu göstermektedir. Folklor araştırmaları da büyük ölçüde akademik bir disiplin çerçevesinin ötesinde, devlet bürokrasisinin milliyetçi paradigmasının içinde yer bulan araştırmacılar tarafından yürütüldü. Folklor, yalnız toplumun kültürünü yansıtmıyor, aynı zamanda "milli" denen kültürünü oluşturuyor da.

*

Milliyetçilik kimilerinin sandığı gibi saldırganlık, ayrımcılık veya ırkçılık değildir. Bunlar milliyetçiliğin bazı sonuçlarıdır. Milliyetçilik bir dünya görüşüdür. Çevremize bakmanın bir yoludur. Bir ideolojidir. Bir inançtır. ‘Biz’ ve ‘ötekileri’ algılamamızın bir yordamıdır. Milliyetçilik konjonktürel olarak siyasi program değiştirebilir. Kimi zaman barışçı, kimi zaman saldırgan olabilir. Alman halkı Hitler ölünce kimlik değiştirmede örneğin; saldırgan milliyetçiliği terk edip barışçı oldu. Ama Alman milli kimliği yok olmadı. Farklı siyasi programların varlığı zamanımızın milli ideolojisini görmememize neden olmamalıdır. Milliyetçi dünya görüşü günümüzde öylesine yaygındır ki ne varlığını ne de etkilerini (beyin yıkamayı) görememekteyiz. Milliyetçiliği ‘olumlu’ olanı ve ‘olumsuz’ olanı diye kategorilere ayırmanın da bazı mahzurları var: bu yaklaşım milliyetçiliğin temel özelliklerinin görülmesini engeller.

En masum söylemler milliyetçi paradigmayı besler. Her gün ve en ummadığımız alanlarda. Kitap bu farklı alanların birkaçına ışık tutuyor. Aslında bu kitaba başka konular da dâhil edilebilirdi. ‘Masum’ milli ifadeler, söylemler, tartışmalar ve sürtüşmeler o kadar çok ki! Okul kitapları, ‘tarihimiz’, siyasi nutuklar, ‘baklava, kahve kimindir’ gibi yemek tartışmaları, etrafımızı saran milli bayrakların pekiştirdiği duygu, ‘biz’i göklere yükseltip yücelten sonsuz reklamlar, geçmiş ve bugünü icat edip bize empoze eden milli müzeler, iç ve dış haberleri sunma biçimi, ‘dilimiz’ konusunda uygulanan ‘mühendislik’, anıtlar, milli oyunlar, ‘milli karakter’ konusunda sonsuz söylemler ve buna benzer başka konular yer darlığı yüzünden kitapta yer almadı. Umarız kitaba dâhil edilen yazıların, örneklerin ve analizlerin yardımıyla artık okuyucunun kendisi, ona toplumca sunulanlar arasında neyin ideolojik olup neyin olmadığını seçebilecektir.

*

Başka bir kitap yüzünden ağzım yandığı için saygıdeğer savcılara da bir hatırlatmakta bulunmak istiyorum. Burada hiçbir ulusa hakaret yoktur. Örneğin bazı Yunanlı yayıncıların, bestekârların, karikatüristin, vb., Türkleri ‘olumsuz’ göstermeleri bu kitapta eleştirilmektedir. Amaç Türkleri ‘kötü’ göstermek tabii ki değildir; tam tersine, yapılan, Türkleri kötü gösteren Yunanlıların eleştirilmesidir. Bu çalışma bir imaj çalışmasıdır. Yani ‘bizi nasıl görüyorlar’ çalışmasıdır ve bu tür çalışmalar bütün dünyada çok yaygındır; bu bilim dalına imajoloji denir. ‘Bizi’ saplantıları yüzünden ‘olumsuz’ gösterenleri eleştirel bir biçimde teşhir etmek ulusa hakaret sayılmaz. Hatta böyle bir çalışma ulusun hakkını aramak gibi bile görülebilir. Bu tür bir peşin savunma yapma gereğini duymam gerçekten beni derinden üzüyor. Ancak olumsuzluk ifade eden bir cümlenin cımbızla içeriğinden koparılıp suç kanıtı olarak gösterilmesi pratiği bu notu gerekli kılmaktadır.

Teşekkür borcum var bazı dostlara: En başta bu kitabın oluşmasını temelde olanaklı kılan kitabın yazarlarına. Hepsi davetimi cömertçe kabul ettiler. İşbirliğimiz ideal düzeyde oldu. Bu projeyi bana ilk öneren ama daha sonra çalışmalara katılma olanağı olmayan Aslihan Doğan Topçu’ya. Bilgisayar ‘danışmanım’ ve karikatürlerin çizimleri üzerinde çalışarak kalitesini düzelterken Lefteris Rigatos’a; ve bütün yazıları okuyarak bu metinlerin ilk redaksiyonunu sağlayan Tuğçe Saklıca Rigatos’a. Nihayet kitaba ve bana şahsen gösterdiği güven için eski ve yakın dost Çağatay Anadol’a ve yardımcıları Feyzi Göloğlu ile Saliha Bilginer’e. Bu ortak bir çalışmaydı. Bütün ortaklarıma teşekkür ediyorum.

Herkül Millas
Şile, Aralık 2009

Çocuk Kitapları: Beyinler erkenden yıkanmalı!

Herkül Millas

Çocuk kitapları ve milliyetçilik konusu çok geniştir ve birkaç doktora çalışması bile olayı bütün yanlarıyla aydınlatamaz. Bu yazıda yalnız iki örnek sunacağım. İkisi de “öteki” imajı ile ilgilidir. Yunanistan ve Türkiye’de (bazı) çocuklar karşı taraf konusunda neler okuyor? Küçük yaşta bilinçaltılarında ne tür bir imaj oluşuyor? Komşunun adını duyunca kafalarında nasıl bir “öteki” biçimleniyor? Bu çocuklar büyüdüklerinde de çocuk kitapları yazmaya koyulunca “öteki”ni nasıl çizip öğretiyorlar yeniden yeni kuşaklara?

Çocuk kitapları yazarlarına haksızlık etmemek için bütün çocuk kitaplarının aynı türde ve hepsinin milliyetçi ideolojinin sözcüleri konumunda olmadıklarını hemen başından yazmak gerek. Ben kendi çocuklarıma güzel masallar okudum ve anlattım. Sonuçtan da memnunum. Ama elime pek çok da beyin yıkama işlevi gören metinler geçti. Bunların bir kısmı doğrudan siyasi ve ideolojik araçlardı. Bir kısmı dini yayınlar görünümünde; ama perde arkasında yeniden milli stereotipler pekiştiren çalışmalardı. Kimileri bu misyonu bilinçli yapıyor ve ne yaptığını da açıkça söylüyor kimileri de, vicdanları rahat, doğru bildiklerini (‘gerçeği’ yani gerçeklerini) en içten biçimde aktarıırken kafalarındaki önyargıları ve stereotipleri yeniden ürettiklerinin bilincinde değil. Bu kimseler kimi zaman tarihi öğrettiklerine kimi zaman barışın ve dostluğun sözcüleri olduklarına bile inanıyorlar.

Aslında yaptıkları, ülkelerinde yaygın ve egemen milli ideolojiyi yeniden üretmektir. Üstün ve olumlu ‘Biz’ ve olumsuz ‘Öteki’ mitosunu yaşatırlar. Ve bunu – beyinler erkenden biçimlensin düşüncesiyle - en masum metin görünümünde olan çocuk kitapları aracılığıyla yaparlar. Söylemin masumiyeti yüzünden de bu misyon genellikle gözden kaçır. Popüler, banal, günlük milliyetçiliğin özelliğidir bu. Bu tür söylemler toplumca ‘doğal’ karşılanır, uzun süreli etkileri ve işlevleri ilk bakışta anlaşılmaz.

Birinci metin resimli romanlardan bir derlemedir. İkincisi bir çocuk romanıdır. Bu metinler yayımlandıkları toplumun içinde hiç tepki yaratmamıştır. Bu olgu gözden kaçmamalı. Yani bunlar ‘doğal’ metinler ve söylemler sayılıyor. Banal milliyetçiliğin masum görünüşlü bu iki örneğine bakalım.

*

Çizgi Romanlarda ‘Öteki’ ve ‘Biz’ (Yunanistan’da çizgi romanlar)

1951 yılıydı, İstanbul’da Feriköy Rum İlkokulu’nun dördüncü sınıfındaydım ve öğretmenimiz sınıfa Yunanistan’da yeni yayınlanmaya başlayan resimli bir kitapçıklar serisinin ilk cildini getirip göstermişti. Victor Hugo’nun *Sefiller* romanının çocuklar için renkli resimli olarak hazırlanmış özeti idi. Serinin adı *Resimli Klasikler*’di. Tavsiye etti. O yıllarda her on beş günde bir birini okuyarak yüzlerce klasik romanı (bu biçimde) tanıdım: *Oliver Twist*, *Hazine Adası*, *Tom Amca’nın Kulübesi*, *Robin Hood*, *Tom Sawyer*... Bu ‘klasiklerle’ buluşa erdim, okulumdaki yaşıtlarım başka çocuklar gibi. Bu ciltleri sakladım. Yıllar sonra iki oğlumuz da okudu. Hala evde dururlar. Torunlarım için saklıyorum. Bu çizgi romanlar Yunanistan’da külte dönüşmüştür, eski yayınlar koleksiyoncularda satılmaktadır ve yeni yayınları hala çıkmakta ve çocukların ilgisini çekmektedir. Üç kuşağı eğitmiş kitapçıklardır.

Resimli Klasikler’in orijinalini New York’taki Gilberton yayın evi yayınlamıştı. Aslında çeviriydi bu seri. Ama arada Yunanistan’da hazırlanan, Yunanistan’ı ilgilendiren ve genellikle tarihle ilgili olan ‘klasikler’ de çıkardı. Bunlar Türkiye’ye gelmezdi, çünkü ilgili merciler izin vermezdi. (Nedenini birazdan anlayacaksınız!) Biz çocuklar da kaçırdığımız sayıları merak eder dostlara, akrabalara ricalarda bulunur bu sayılara sonunda özel yollardan ulaşırdık. Bunlar mitoloji, antik Yunan tarihi, Bizans ve yakın Yunanistan tarihi ile ilgili yayınlardı. Genellikle çizimler Amerikan yapısı öteki Klasikler gibi başarılı değildi, kalite farkı belliydi. Ama en azından seriyi tamamladıklarından bu sayıların da bir değeri vardı gözümüzde. Yunanistan’la ilgili bu Klasikler bu yıl (2009) *To Vima* gazetesıyla birlikte okuyuculara dağıtılmaktadır.

Bu resimli kitapçıklara, son yıllarda başka bir gözle yeniden baktım. Acaba çocukken ne okumuşuz, bugün çocuklar ne okuyor, onlara ne tür bir dünya tanıtılıyor ve aşılanıyor anlayışı ile yeniden okudum bu yapıtları. Bu yazıda, çok kısa bir biçimde, çocuklara yönelik bu ‘masum’ öyküler içinde ‘Öteki’nin ve ‘biz’ diye tanıtılanın ne mende bir şey olduğunu göreceğiz. Burada ‘Öteki’ genel olarak ‘Türk’ diye algılanandır, ‘biz’ ise, ‘bizim milletin üyeleri’, yani Yunanlı sayılanlardır.

*

Bu resimli romanlardaki Türkler benim Türkiye’de tanıdığım Türklere hiç benzemiyordu. En başta ağızlarından çıkanlar bir tuhaftı. Örneğin, ‘Hai te hin! Detiekete te hin!’ diye konuşur, ‘gule gule ii gule ii hoo yui’ diye şarkılar söylerlerdi, - ve bu çizgi romanlarda hala bu biçimde konuşup bu aynı şarkıları söylüyorlar. İşlenen konular da genellikle 1821 Yunan İhtilali’yle ilgiliydi, yani savaşlarla. Bu metinlerdeki ‘Öteki’nin özellikler şöyleydi:²

² Bu çalışmada kullanılan çizgi romanların başlıkları şunlardır: 1) Konstatinos Paleologos, 2) Athanasios Diakos, 3) Kolokotronis, 4) To Hani tis Gravyas, 5) Kanaris O Pirpolititis. İlki Bizans tarihi, ötekiler 1821 İhtilali ile ilgilidir. Göndermelerde önce 1, 2 vb. diye kitabın numarası sonra sayfa numarası arkasından kaçınıcı resim olduğu veriliyor. (Örneğin, (3/7/3,4) *Kolokotronis* adlı kitabın, yedinci sayfasındaki üçüncü ve dördüncü resim demektir).

(4/22/1-4)

- Amaaan, gul eleee, amaaan!
- Kes yahu şu şarkıyı Hasan. Gözüme gizlenen birileri takıldı.
- Çoban filan olmalı. (2)
- Haydi, saldırın yiğitler!
- Aman, gavurlar! Kleftler!
- Tuzak kurmuşlar köpekler!

(1/43/4)

Ve korkunç kıyım başladı. Karışıklıktan ve soygundan yorulanlar, korkudan halkın sığındığı Büyük Manastır'a (Ayasofya'ya, HM) girdiler. Tunçtan kapılar kapalıydı, ama abandılar ve kırıp açtılar. Silahsız halka saldırıp onları bağlamaya, vurmaya, kesmeye başladılar. Kimileri kilisenin değerli eşyasını çalıyordu, kimileri değerli mermerleri tahrip ediyordu.

Bu kavgalarda Türkler kalabalıktır, saldırgandır, kana susamışlardır. Yunanlıları öldürmekten zevk alır gibidirler. Etrafı yakıp yıkarlar. Yunanlılar da 'haklı olarak' karşılık verirler. 'Öteki'ne genellikle 'Türk' denmektedir, Osmanlı olsa da. Bayraklar ise bugünkü Türkiye bayrağıdır, olaylar yüzyıllar önce cereyan etse de. (3/8/2 - 5/16/1,2,4,5 - 5/17/3 - 4/37/1-3)

(3/8/2)

Yaya ve hayvan üstünde barbar bir kalabalık. Biri otuz bin kişilik ve ikincisi erzak, katır, at, deve ve başka ganimet taşıyan kırk beş binlik bir grup. Bunları yolda toplamışlardı, köyleri yakarak, evleri soyarak, hatta Ali Paşanın (Tepedelenli, HM) haznesine el koyarak.

Karıncalar gibi kalabalık, uğultulu, hızla ilerleyenler, türlü diller, giysiler, yüzler, silah donanımı, Ulah, Türk, Bulgar, Arnavut ve peşlerinde Çingeneler kalabalığı. Başlarının üstünde onları izleyen uçuşan kargalar ve yırtıcı kuşlar.

(5/16/1,2)

Hastanelerdeki hastalar bile kurtulmadı.

- Aman!

- Yidi gavur, yidi!

Kurtulmak için kiliselere sığınanlar, koyun gibi kesildi. (2)

(5/16/4,5)

-Acele edin! Siz benim kölemsiniz.

- Aman, ne olur çocuğumu kesme!

- Bu adam kana susamış, bizi kesmeye götürüyor.

Evlere ateş veriyorlar. (5)

(5/17/3)

Sakız limanında, Kara Ali'nin gözü önünde, her gün yüzlerce insan katlediliyordu.

- Αφερin! Hepsini kılıçtan geçirin. Deniznin rengi değişsin. Böylece bayramı da kutlarız, İslam'ın düşmanlarının kanı ile.

(4/37/1-3)

- Allah Allah!
- Allah, bayrak gitti. (2)
- İtlere saldırın!
- Geri bas ulan domuz suratlı! (3)
- Ulan hainler, şişe geçireceğiz sizi!

Din de gündemdedir ve 'İslam' da olumsuz algılanmaktadır. (4/31/2)

(4/31/2)

- Allaaah Allaaah !
Kırın, kesin gavurları!
Kesin, kesin, Allah'ın kulları!
Kesin, kesin, köleleri!
Çıkın görün gökleri!

Türk kadınları ise 'bizim' erkeklere göz dikmişlerdir. Erkeklerimize sahip çıkmalıyız

denir gibidir! (2/10/3-6)

(2/10/3-6)

- Onu kurtarmak istiyorum. Onu neden saklıyorsun?
- Dyakos saklanmaz. O ortaya çıkmak için ve ona secde etsinler diye geldi dünyaya.
- Neymiş yani o? Kral mı, ikona mı? (2)
- Hem kral hem aziz.
- Senin gibi köleler için. (3)
- Yok, senin gibi Türkler için.
- Sana bunun bedelini ödeteceğim! (6)
- Borçlu olan ödesin.

Batılılar ise ‘bize’ yardım etmez, ‘Öteki’nden, düşmanımızdan yanadır. (5/14/3 ve 5/16/3)

(5/14/3)

Konsoloslar Sakızlıları ikna ederler.

- *Kaputan Paşa Kara Ali söz verdi, kimsenin burnu kanamayacak, eğer boyun edip teslim olursanız.*
- *Yalnız, Sisam adasından gelen ve sizi ayaklandıran silahlı isyancıları teslim etmenizi istiyor veya onları kovmanızı.*

(5/16/3)

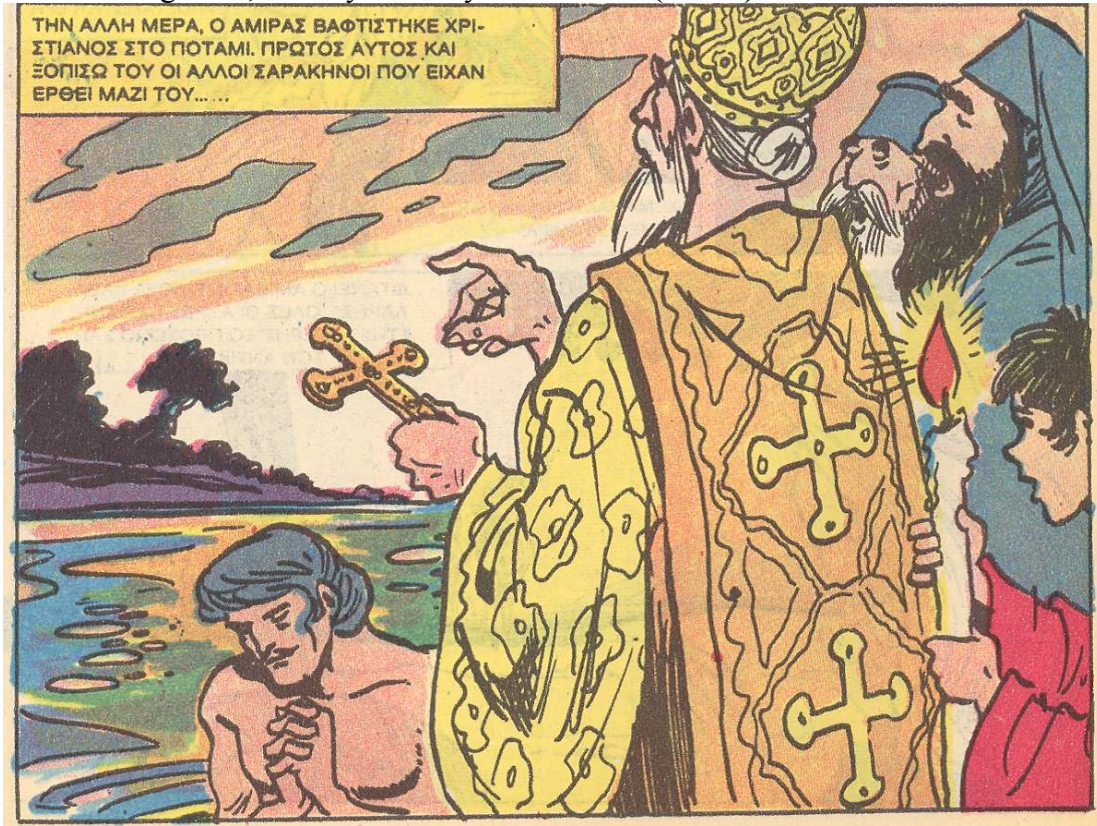
Yalnız konsolosluklara sığınanlar hayatta kalabildi. Ama onları kurtaranlara varlarını yoklarını vermek durumunda kaldılar. Sonunda ise kölelikten onlar da kurtulamadılar.

- *Kesilmekten kurtulduğunuz için Tanrı’ya şükretmelisiniz.*
- *Hayır mösyö, siz hayatımız ve şerefimiz için garanti verdiniz. Sözünüzde durmalısınız, şerefinizi korumalısınız...*
- *Hey kadın, ağlama, kızın bir güzel geçinecek...*

*

Bu önyargılı, stereotip Türk imajının en zararlı yanı, ‘Öteki’nin bu denli olumsuz gösterilmesi değildir. En kötüsü, ‘Türk’ konusunda olumlu bir şeyin hiç söylenmiyor olmasıdır. Zaten ‘stereotip’ dememizin nedeni de budur. ‘Türk’ denince, bilinçaltına yerleşmiş olan ‘olumsuzluk’ depresi. ‘Biz’ konusunda ise bunun tam tersi oluyor: bu kez de bizden olan herkes ‘olumlu’ oluyor, ‘bizim’ hiç kötü yanımız – özellikle ‘Öteki’ne kıyasla - görünmüyor. Milli kimlik bu olumsuz/olumlu ikili üzerinde kurulmuş gibi. ‘Bizim’ bazı özelliklerimizin bu resimli romanlarda nasıl gösterildiğine bakalım.³

‘Dinimiz’ iyi, üstün, doğrudur. ‘Öteki’, olur da olumluysa, hemen bizim dinimize geçmekte, ‘bizden’ olmakta ve dolayısıyla iyi bir ‘Öteki’ yine var olamamaktadır. Yani, ‘Öteki’ ya kötüdür veya iyiyse ‘bizim’ tarafa geçmekte ve artık ‘Öteki’ sayılmamaktadır.⁴ Örneğin efsanevi Bizans savaçısı Diyenis Akritas konusunu işleyen çizgi romanda, kahramanın Arap ve Müslüman olan babası Musur, ‘üstün’ olmak istediğinden, Hıristiyan olmaya karar verir. (6/12/3)

(6/12/3)

Öbür gün, Emir nehirde Hıristiyan olarak vaftiz oldu. Önce kendisi sonra da onunla gelmiş olan öteki Sarakinler (Müslümanlar).

³ Kullanılan kitapların başlıkları şöyle: 6) Diyenis Akritas, 7) Maraton Savaşı, 8) Salamis Deniz Savaşı, 9) Büyük İskender, 10) Atinalı Perikles, 11) Bulgar-öldüren Vasilios, 12) Bizanslı Uç Savaşçıları, 13) Markos Botzaris.

⁴ Milliyetçi Türk edebiyatında da bu motif yaygındır. Bknz: H. Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında ‘Öteki’ ve Kimlik*, İletişim, İstanbul: 2005, s. 73-118 ve özellikle s. 96.

'Bizim üstün, değerli, erdemli vb. yanımız her zaman vardı' mesajı çeşitli bahanelerle sürekli verilmektedir. Tarih içinde hep var olmuş olarak gösterilen 'olumlu biz', 'özümüzle' ilgili bir duruma vurgu yapıyor: 'biz' hep böyleydik, şimdi de böyleyiz, gelecekte de böyle olacağız. Örneğin bu çizgi romanlar antik Yunan'a sık sık göndermede bulunuyorlar. Yunanlılar Maraton savaşında üstün düşmanı yener. (7/35/1)

(7/35/1)

*İleri Atina'nın evlatları!
Özgürlük için savaşalım.
Kentimiz, evimiz, ailemiz için
Tapınaklar, tanrılar için savaşalım.*

Salamis deniz savaşında da öyle. (8/38/2)

(8/38/2)

İleri, Yunan evlatları!
Kurtarın vatani
Kadınları, kutsalı, çocukları
Ecdadın mezarlarını.
Ya herrü ya merriü.

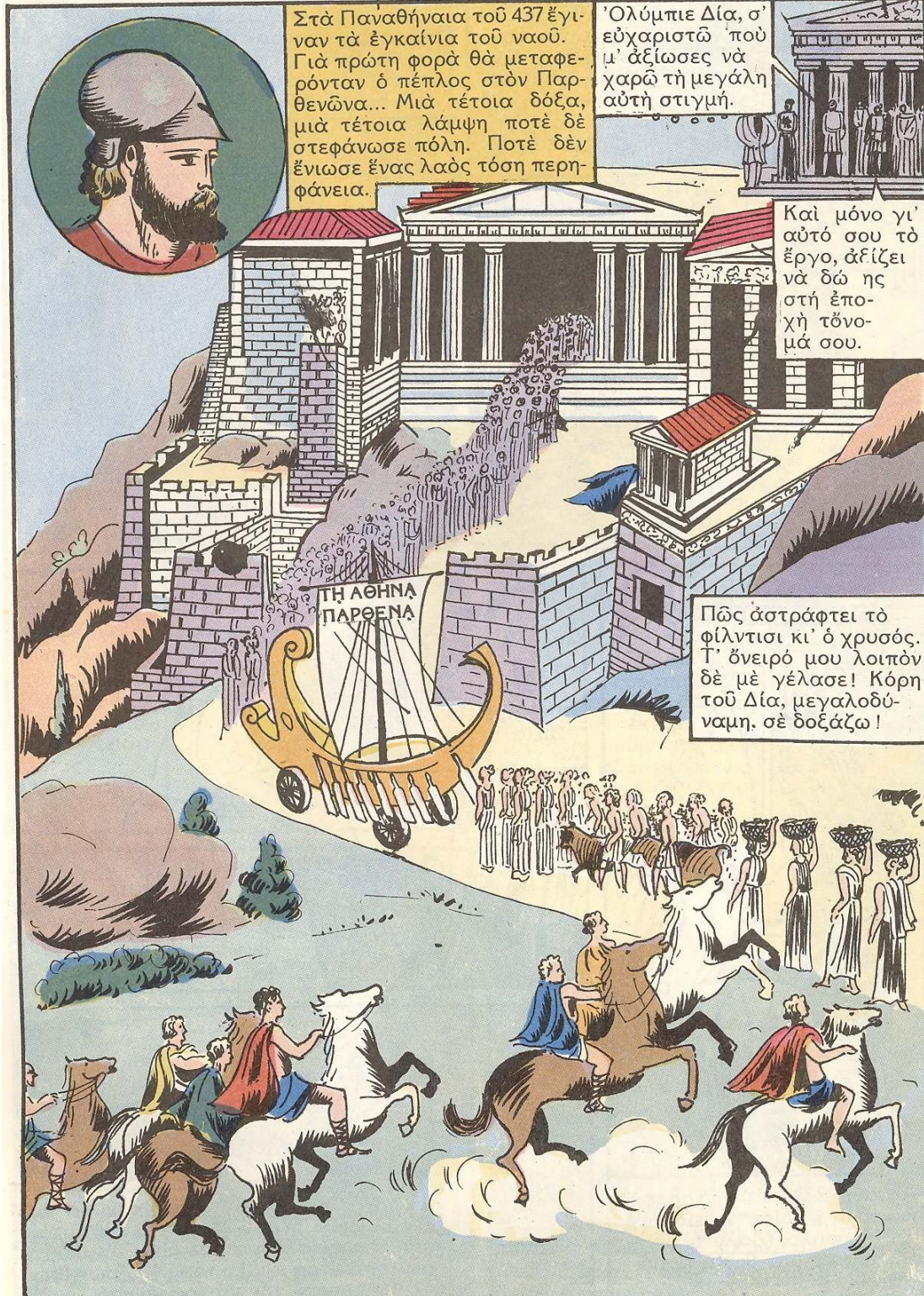
Büyük İskender de Persleri aynı biçimde yener. (9/20/1)

(9/20/1)

İskender atını mahmuzlar, nehri aşar ve Pers kalabalığını yarar geçer, aynen yıldırımın bulutları yardığı gibi.

Perikles dönemi, Yunanlıların üstün medeniyetinin kanıtıdır. (10/29/1)

(10/29/1)

Ἰ.Ὁ. 437 yılında Atina bayramında tapınağın açılışı kutlandı. Böyle bir şeref, ün ve üstünlük başka hiçbir kentte yaşanmadı. Başka hiçbir halk böyle bir kıvanç duymadı

- Olympus Tanrısı Zeus, bu önemli yaşamamı sağladığın için sana teşekkür ederim.
- Ve yalnız bu eserin yüzünden, bu döneme adını vermeye hak kazandın.
- Fildişi ve altın nasıl da parılıyor. Düşüm demek ki beni aldatmadı! Zeus'un kızı (Atena), büyük kudret, seni kutluyoruz.

Bizans döneminde de 'bizim' kahramanımız (Diyenis Akritas) kendi başına onlarca Müslüman'a karşı zaferden zafere koşar. Bu kahraman filmlerdeki Malkoçoğlu / Cüneyt Arkın'ın ayna karşıtıdır. (12/32/3)

(12/32/3)

- Bu insan değil... Şeytandır, kaçın!...
- Kılıçlarımız kırıldı... Bedenlerimiz yara doldu... Bırakın silahları...

Bugünün çocukları ise tarih içindeki yaştlarının ne tür bir geçmiş yaşadığını bu kitaplardan öğreniyorlar. Bu cümleyi başka türlü de yazabiliriz: Bu kitapları hazırlayanların bugünkü çocukların ne tür bir geçmiş algılamalarını istediklerini de bu kitaplardan öğreniyoruz. (13/7/2)

(13/7/2)

Ünlü kılıcım, gururlu tüfeğim,
Hep kurtardın beni Türk'ün elinden.

Yunanlıların olumsuz bir yanı bu çizgi romanlarda hiç görülmez. Tarih yazımında 'suskunluk' olarak bilinen bu yaygın yöntem belli başka yaklaşımlarla da desteklenir: tahrifat, gerçekleri reddetmek, bazı olayları önemsememek, bazı davranışlara mazeret bulmak gibi uygulamalardır bunlar. Güzel bir örnek, Bizans İmparatoru II. Vasilios (976-1025) kitabıdır. Vasilios yıllarca Bulgarlarla da savaşmış, onları yenmiştir. 'Bulgar-öldüren' (Vulgaroktonos) olarak bilinir. 12-15 bin kadar savaş esirini kör edip evlerine göndermiştir. Durmadan savaşmış, etrafı kana ve acıya boğmuş bu adam, yani halkına kırk yıl barışı sağlayamamış olan bu insan çizgi romanın son sayfasında 'barışı, mutluluğu ve adaleti' sağlayan kişi olarak sunulur. (11/48/1)

(11/48/1)

Kral ordularını hemen Bulgaristan'a yöneltti. Kırk yıl boyunca devletini zaferden zafere taşıdı. Bulgaristan ülkenin eyaleti oldu. Bulgar kralı Samuel'in karısı ve kızları esir olarak arabasının arkasında götürüldüler. Krallığının bu çok mutlu yıllarında imparatorluk sınırlarını genişletti, eşsiz bir biçimde zenginleşti ve halk başka hiçbir imparatora göstermediği şükranı, ona gösterdi. Çünkü kral halka adaleti, mutluluğu ve barışı bağışlamıştı.

*

Bu çalışmada milliyetçi söylem, abartılı ve yanlı milli tarih, milli kimliğin taraflı övülmesi ve ötekinin ‘bizimle’ kıyaslanıp aşağılanması - gözler önüne serildiğinde - öylesine açıkça görülüyor ki, bu konuda ‘sonuç’ diye bir Őeyler eklemeyi okuyucuya saygısızlık sayıyorum. Bu milli mekanizmaları ve zararlarını herkes anlar, daha doğrusu anlaması gerekir. Anlamak istemeyene ise davul da zurna da azdır. Herkesin herhalde kolaylıkla yapamadığı, bu milliyetçiliğin varlığını günlük koşuşturmalar içinde ve bir çok olay içinde seçebilmek, sezmektir. Yalnız Őunu ekleyeyim. Bu metinleri kaleme alan Yunanlı yazarlar genellikle, rneđin Vasilis Rotas ve Sofia Mavroidi Papadaki gibi, 1950 ve 1960’lı yıllarının ‘ilericilerinden’ sayılırlar. Yani milliyetçilik konusunda bağışıklık kolay değildir, demek istiyorum.

**

Manolis İyi Ama Soydaşları Feci! (Türkiye’de Bir Çocuk Romanı)

Roman, biri Türk biri Rum iki arkadaş hakkındadır.⁵ Olaylar 1919’da iki Batı Anadolu köyünde geçmektedir. On iki yaşlarında iki çocuk çobanlık yapmakta, sık buluşmakta ve birlikte oynamaktadır. Yunan askerlerinin İzmir’e çıktığı duyulur. Yunan askerleri çocukların köylerine kadar gelirler ve Türkleri kurşuna dikerler. Ali de ölümler arasındadır. Romanın sonunda Manolis Ali’nin yanı başında ağlamaktadır.

Aslında öykü milli bir anlatımın bir metaforudur. İstiklal Savaşı çocuklar için yeniden anlatılmaktadır. Türkler yoksuldu, ülkeyi kötü yabancılar sömürmektedir. Köyün yakınında maden ocağı işleten zengin İzmirli Rum, Fransızlarla ortaktır. Ali ‘Demek dağımızın karnını oyup boşaltan, kanını iliğini sömüren bu adam’ diye düşünür (s. 21). Rum patron, kızı istedi diye, Ali’nin sevdiği oğlağı zorla ve tehditlerle almak ister. Parasıyla istediğini alabileceğini sanan Rum’a Ali ‘hayır’ der: ‘Fakirsek her dediğine he mi diyeceğiz? Satmam, dedim ya...’ der. Rum’un adamı ‘Sen görürsün piç kurusu! Yunan ordusu geldiğinde, askere karavana olacak senin oğlaklarının hepsi.’ der. Bu arada Ali’nin köpeğı Karabaş, bu kötü adamlara karşı kahramanca karşı koyar. Onları şaşirtir, ısırır, küçük düşürür.

İki karşı taraf, kitabın hemen başında belli olmuştur. Taraflar etnisite temelinde farklıdır. Gâvur karşımıza ne zaman çıksa hep olumsuzdur, gaddardır, terbiyesizdir vb.; ‘biz’ ise kusursuz, hoşgörülü, anlayışlıdır, vb. ‘Biz’den olup da kusurlu olan biri hiç yoktur romanda. Rum’un sürdüğü tren bile, gelir Ali’nin sevdiği oğlağı yaralar. ‘Gâvurun treni!’ diye bağırır Ali (s. 6). ‘Gâvur’ lafı, Yunanlılar için birkaç kez tekrarlanır romanda: ‘Treni süren o Rum gâvuru da ha bir düdük çalsın, yavaşlayıversin, ne olur?’ (s. 9), ‘Şimdi gâvuru kim durduracak?’ (s. 41), ‘Neye eline bir silah alıp da dikilmezsin gâvurun karşısına?’ (43), vb.

Kitabın önsözünde, savaşın çılgınlık olduğunu ve bütün ulusların geçmişinde savaşların olduğunu okuyoruz. ‘Bizim Bağımsızlık Savaşımız’ topraklara yeni topraklar katmak için değil, dört bir yandan çullananlara karşı verilmiş bir ölüm-kalım savaşıdır.’ denmektedir. Ali ile Manoli’nin dostluğu ise yıkıntılar arasında büyüyen bir çiçek gibidir, diye okuyoruz. Sonra, Yunanlıların Büyük Yunanistan ülküsünü öğreniyoruz (s. 36). Rum köyünde Rumların çoğu bu yayılmacı politikaya seviniyorlar (s. 31). Ali ise okuyucuya önemli bir mesaj veriyor: ‘Bizim kimseye bir kötülüğümüz yok. Ama ille de benim topal oğlağı almak için buralara dek geleceklere, o başka’ (s. 31). Yani Yunanlılar yayılmacı, biz ise topraklarımızı koruyoruz anlayışı doğuyor çocuklarda. Oysa satır arasında Ali’nin babasının da Arabistan’da savaşmakta olduğunu okuyoruz (s. 12). Bunun yorumu yok romanda. Bazı ulusların (yani ‘bizim’), yalnız savunma savaşları yaptığı ve kimseye kötülük yapmadığı anlayışını pekiştirmek için, bu Arabistan savaşının görmezden gelinmesi ve suskunluğun tercihi, milli metaforların gereklerindedir.

Kitapta Rumlar’ın neden böylesine kötü oldukları açıklanmıyor. Okur ‘bunların huyları öyle olsa gerek’ diye düşünecektir herhalde. Rumlar, oğlakların su içmesini engellemek isterler, hayvanlara acımazlar (s. 19); kadınlarının ‘kolları, başları

⁵ Ülkün Tansel, *Ali İle Manoli*, Dönemeç Yayınevi, İzmir, 1982. Kitap 64 sayfadır. Fotokopi olarak dağıtılmış İngilizce çevirisinde ‘Rum’ kelimesi ‘Greek’ diye çevrilmiştir. Ayrıca öykünün içeriğinden de arkadaşlığın Türk ile Yunanlı arasında olduğu anlaşılmaktadır.

açıktaydı' (s. 19); terbiyesizdirler, örneğin trendeki Rum biletçi Türk'e şöyle der: 'O kazık dilinizi döndürün biraz. Ulan siz uygarlaşamayacaksınız bir türlü' (s. 39); Müslümanları kestikleri (s. 40); Rumlar'ın taşkınlık yaptıkları, her gün bir iki Türk'ün ölüsü bulunduğu duyulur (s. 48). Bir de domuz yer Rumlar, hem de paskalyada! (s. 19). Kızarmış yaban domuzu budu gelince Rum'un gözünün önüne, ağzı sulanır (s. 53). Böylece çocuklar sayfalara serpiştirilmiş bu ayrıntıları okuyarak yavaş yavaş 'öteki' konusunda bir kanaat edinirler.

Ama uzun uzun (küçük çocuklara) anlatılan ve romanın iskeletini oluşturan olaylar daha da fecidir. Trende biletleri denetleyen Rum görevliler, bileti olmayan bir Türk kadını, bebeği ile birlikte - tren hareket halinde iken - trenden atarlar!

'Gör bakalım biletsiz yolculuk nasıl olurmuş.'

Biri kapıyı açtı. Öteki elleriyle kapı çerçevelerine asılıp kadını ayağıyla kapıya doğru sürdü. Kadın kucağından çocuğunu bırakamadığı için hiçbir yere tutunamıyordu. Sahandakilerin 'Günahdır memur efendi! Yapma!' diyen cılız seslerine aldırman olmadı. Kadınlı çocuğunu yürüten trenden aşağı attılar. Yürek paralayan bir çığlık koptu: inceliş gerilerde kaldı.

Romanı okuyan akıllı bir çocuğa 'Yunan denen şey nasıl bir şeydir?' diye sorsalar herhalde yayılmacı, terbiyesiz, gaddar ve acımasız, zenginliğiyle şımarmış, kaptisli, gücü zavallıya, yani kadına, çocuğa yeten, yabancı güçlere hizmet ederek Türk düşmanlığı yapan, zengin ama erdemden nasibini alamamış, birbirine çok benzeyen, yani hepsinin aynı vasıfları taşıdığı bir tür insandır, diyecektir. Stereotipler böyle oluşur.

Romanın sonunda da en etkili sahneyi okuyoruz: Yunanlılar, masum köy erkeklerini ve romanın kahramanı Ali'yi kurşuna dizerler. Bir sabotaj olmuştur ve Yunanlı askerler intikam için bahane aramaktadırlar. Önce Karabaş'ı öldürürler. Başlarındaki komutan 'kurban almaya kararlıydı', 'Tutsak mutsak istemiyorum' der. Ali duyduklarını hatırlar: 'Çok insan kesmişler. Camileri yağma edip kirlenmişler. Kadınlara saldırmışlar'. Erler Ali'nin köyüne girip kadınların örtülerini yırtarlar. 'Evlerden kadın çığlıkları, çocuk ağlamaları yükseldi. Belki saklananlar vardır diyerek, samanlıkları ambarları ateşe verdiler. Sokağa fırlayan yarı yanmış hayvanların, kedilerin bağırtıları insan çığlıklarına karıştı'. 'Yeter' diyeni kurşun yağmuruna tutarlar. Sonunda erkekleri köy dışında kurşuna dizerler. Manoli, soydaşlarının öldürdüğü Ali'nin başucunda ağlamaktadır. (s. 56-64).

Romanı okuyan çocukların kâbus görececeklerini, Yunan lafını duyduklarında irkileceklerini, bu tür çocuk kitapları okuyanların da edinecekleri algılamaların sonunda roman yazmaya kalkıştıklarında benzer metinler oluşturacaklarını da düşünebiliriz. Banal milliyetçilik kendi kendini yeniden üreten bir güçtür. Bu sözde masum metinlerdir milliyetçiliği yeniden üreten.

Bu romanın en düşündürücü ve sorunlu yanı, Türk-Yunan dostluğuna ve halkların yakınlaşmasını yardım etmek için kaleme alınmış olmasıdır. Milliyetçiliğin nasıl bilinç altında olduğunun 'güzel' bir kanıtıdır bu tür metinler.
